

II-lustracions a una inscripció romana del Portal de ses Taules

(C.I.L. II, 3661).

per Jaume Juan Castelló

Quan a finals del segle XVI s'estaven acabant de construir les murades d'Eivissa, al Portal de ses Taules, gràcies probablement al bon gust de l'enginyer J. Fratin, s'hi deixaren dos nínxols per acollir dues estàtues romanes amb dos pedestals que contenien inscripcions igualment romanes. Aquestes inscripcions, prescindint de si corresponen o no a les estàtues que suporten, poden haver estat trobades, si no abans, durant les excavacions que es feren per aconseguir material per a la construcció de les murades. En algun cas, pel fet que decoren juntes el Portal, han estat presentades com a bessones, però la qualitat del material, la temàtica i el mateix caràcter epigràfic desmenteixen tal afirmació. La pedra de la inscripció que és situada al costat esquerre segons es surt és actualment en alguns llocs difícil de llegir a causa del mal estat del material, i s'arriben a trobar algunes lletres pràcticament desfetes. La de la dreta, en canvi, té un únic problema per a la lectura: els líquens que la cobreixen; perquè el material, marbre blanc, és en un estat de conservació, malgrat la continuada exposició als elements, admirable. És precisament d'aquesta última que parlarem.

Ja don Carlos González de Posada, Primer Canonge Magistral de la Diòcesi d'Eivissa, dona notícia (manuscrit de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia, E 136, estant 27, grada 5.ª, folis 289-293, publicat al B.R.A.H. Desembre del 1907, pàg. 307-18) de l'existència de les inscripcions, que data de la mateixa època de les estàtues, les quals, segons ell, varen ser preses als moros l'any 1235 pels conquistadors catalans. La lectura que va fer de la inscripció en qüestió a jutjar pel seu mateix comentari degué ser ràpida i transcrita després de memòria. Citada i comentada per diversos historiadors i filòlegs, fins avui mateix ha estat transcrita sovint amb no poques variants malgrat que no és difícil una lectura segura. Incloem el mateix Hübner, que té la disculpa de no haver pogut ser a Eivissa per a la confecció del 2ⁿ volum

del *Corpus Inscriptionum Latinarum* i que ha de copiar dels que el precediren.

Veurem a continuació com ha estat transcrita aquesta inscripció.

González de Posada, l'any 1791, llegeix "apartada esta yerba con un bastón..."

C. Juli Caes. C. F. Tironi... lectura en la qual s'inventa *Caes*, i omet la O de *IVLIO* i l'abreviatura *GAL* de *GALERIA*, juntament amb la resta de la inscripció a partir de *TIRONI*, significat per ell amb els punts suspensius.

L'Arxiduc d'Àustria Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena-Borbó, en el seu llibre editat a Leipzig el 1869 *Die Balearen in Wort und Bild*, que citarem per la traducció de F.M. de los Herberos perquè a l'original no hi surt la transcripció, a la pàg. 16 de *Las antiguas Pityusas*, en fa una lectura que més tard serà copiada per Pérez Cabrero,

C JVLIO.C.F.GAL
TIRONI
GAETVDICO
QV...EST.VRB
TR.PL.PRAETORI
AMICO.OPTIMO
L.SEMPRONIVS.L.F.QVIR
ENECIO

Panoram del text, on s'observen clarament les lectures correctes
GAETVLICO,
QVAEST,
OPTVMO,
SENECIO
Per tal de facilitar la il·luminació i eliminar les taques de líquens que hi ha a l'original, hem pres la fotografia de la còpia.

Una evocadora estampa del Portal de ses Taules amb el pont llevadís, deguda a l'Arxiduc Lluís Salvador.

Emil Hübner, al qual fou encarregada la confecció del volum segon, corresponent a Hispània, del *Corpus Inscriptionum Latinarum*, que sortí a Berlín l'any 1869, edita la inscripció amb el núm. 3661 i diu que suporta l'estàtua d'un togat trobada al mateix temps que la inscripció, i cita segons la *Historia de Iviza*, amb algunes correccions, que el 1859 anava publicant en fascicles Tomás Aranaz, història, per cert, de difícil localització. Corregeix Aranaz a la línia 4 i escriu QV^aEST en lloc de QVEST i sENECIO en lloc de CENECIO que havia escrit Aranaz a l'última línia. La transcripció que en fa és la següent:

C. IVLIO. C. F. GAL
TIRONI
GAETVLICO
QV^aEST. VRB
TR. PL. PRAETORI
AMICO. OPTIMO
L. SEMPRONIVS. L. F. QVIR
sENECIO

A España. Sus monumentos y sus artes, dirigit per J. M.ª Quadrado, el volum corresponent a les Illes, que sortí a Barcelona el 1888, a la pàg. 1304 menciona a peu de pàgina la inscripció. L'autor confessa que segueix la transcripció de Hübner i diu: "Bajo la del varón, senador o guerrero, a la derecha de la puerta: C. Julio C.f. Gal. Tironi Gaetulico quaest. urb. tr. pl. praetori amico optimo L. Sempronius L. f. quir. Senecio."

Al centre de la fotografia, detall de la línia 4 QVAEST, a partir de la còpia.

La transcripció que fa Roman. Pre-sident de la Sociedad Arqueológica Ebusitana, l'any 1906 en el seu llibre *Los nombres e importancia arqueológica de las islas Pithyusas*, pàg. 37, és la de Hübner amb un error probablement d'impremta a GAETVLICO per GAETVLICO. Fa —i és curiós en un arqueòleg a més a més de la pròpia Eivissa— la mateixa observació que Hübner i diu que es llegeix "en el pedestal de una estàtua de varón togado". Assegura també que les estàtues varen ser trobades quan s'extreia pedra per a construir les murades, és a dir, en el segle XVI.

El director de la Real Academia de la Historia, pare Fidel Fita, en fa una descripció el 1907, copiada després en les successives edicions per Isidor Macabich a *Ebusus, Ciclo Romano* i a *Historia de Ibiza. Antigüedad* i la transcriu de la següent manera, respectant la disposició simètrica i les línies de la làpida:

C. IVLIO. C. F. GAL
TIRONI
GAETVLICO
QV^aEST. VRB
TR. PL. PRAETORI
AMICO. OPTIMO
L. SEMPRONIVS. L. F. QVIR
/// ENECIO

Arturo Pérez Cabrero va editar un llibret l'any 1911, *Ibiza Arqueológica*,

en el qual, pàg. 43, es dona una descripció de les estàtues i inscripcions corresponents. Quan parla d'aquesta l'escriu seguida, però separant amb un signe les ratlles.

C. JULIO. C. F. GAL — TIRONI — GAETVDICO — QV^aEST. VRB — TR. PL. PRAETORI — AMICO OPTIMO — L. SEMPRONIVS. — L. F. QVIR — ENECIO.

Consulta i copia el P. Fita en la solució d'abreviatures i traducció i la traducció de l'Arxiduc en la lectura. Però en la transcripció hi ha diverses observacions a fer: escriu JULIO en lloc de IVLIO. L'ús de J i U és estrany ja que després transcriu bé GAETVDICO i SEMPRONIVS i no GAETUDICO i SEMPRONIUS com seria d'esperar. Posa ratlla entre L. SEMPRONIVS. i L. F.

Al centre de la fotografia, detall de la línia 6 OPTVMO, a partir de la còpia.

QVIR quan en realitat no n'hi ha, però és curiós que després de SEMPRONIVS ha deixat el punt, que no es troba mai a final de rengló. L'altre error de lectura ja el comentarem més endavant.

C. Veny en el seu *Corpus de las Inscripciones baláricas hasta la dominación árabe*, publicat a Roma el 1965, sota el núm. 178, pàg. 199, en fa una mica d'història i la llegeix i transcriu pràcticament com Hübner. No l'edita amb disposició simètrica però fa notar que la té. En dona al final la bibliografia.

Posteriorment, l'any 1971, apareix a Barcelona el llibre de J. Vives *Inscripciones latinas de la España Romana* que a les pàgs. 164-5 tracta aquesta inscripció. Sota el núm. 1387 es llegeix:

C. Iulio (C. f. Gal./ Tironi Gaetulico/ qu(a) est. urb./ tr. pl(eb.) praetori/ amico optimo/ L. Sempronius L. f./ Quir./ (S)enecio
i diu que és de l'època de Trajà.

Altres citacions les podem trobar a l'article de J.^a M.ª Ferrer, *Eivissa Romana*, a *Diario de Ibiza* de 21 d'agost del 1977, la qual es serveix de la transcripció de Pérez Cabrero. Al *Boletín de la Sociedad Arqueológica de las Pitiusas* núm. 2, de febrer del 1978, surt citada en un article sense firma tal i com apareix al *Corpus* de Veny. María Albertos *¿Indoeuropeos o iberos en las islas baleares?*, Emerita XXVI, 1958,

també cita el personatge Seneció com d'origen indoeuropeu. I possiblement encara podríem trobar altres llocs on es parli d'aquesta inscripció amb cert detall. Però de totes aquestes diferents lectures ja en podem treure en certa manera algunes conclusions.

La més significativa de totes és que cap dels autors mencionats abans llegeix a la línia 6 OPTVMO, que és una grafia arcaïtzant, però que és la que surt a la inscripció, i en canvi tots escriuen OPTIMO, que és com correntment s'escriu en llatí. Això vol dir que no sempre que s'ha editat la inscripció ha estat llegida, sinó que gairebé sempre s'ha acudit a les obres que anteriorment en parlaven. Això és comprensible en autors de fora de l'illa ja que no han pogut sovint veure-la personalment. Per

part dels illencs és d'alabar també l'acceptació d'autoritats com Hübner, per exemple, però ja sabem que Hübner, al qual ningú no li nega autoritat, va haver de fiar-se d'històries com la d'Aranaz, ja que en aquells temps era ben difícil venir a Eivissa a causa de la poca freqüència de vaixells des de la Península. Reforcen aquesta afirmació fets com els següents: a partir de *Las antiguas Pitiusas*, traducció de l'obra de l'Arxiduc Lluís Salvador, s'escriu GAETVDICO per GAETVLICO. A partir de Hübner, possiblement i lògica l'autor més seguit, s'escriu QV^aEST o QV^aEST com si la A no hi fos, en lloc de QVAEST. Ho escriuen bé Fita i Macabich (que copia de Fita). A l'última línia la S de SENE-CIO tampoc no s'ha llegit sinó que s'ha suposat, amb el cas especial d'Aranaz que hi posa una C, llegint CENE-CIO.

Les tres dificultats de lectura majors són, per tant, la A de QVAEST., la V de OPTVMO i la S de SENE-CIO, dificultats que amb el testimoni gràfic esperam que es considerin resoltes.

Una proposta de lectura, respectant la disposició de l'original, seria:

C. IVLIO. C. F. GAL
TIRONI
GAETVLICO
QV^aEST. VRB
TR. PL. PRAETORI
AMICO. OPTVMO

L. SEMPRONIUS L.F. QVIR
SENECIO

que podríem traduir de la següent manera:

"A Gaius Juli Tiró Getúlic, fill de Gaius, de la tribu Galèria, qüestor urbà, tribú de la plebs, pretor, amic òptim. Luci Semproni Seneció, fill de Luci, de la tribu Quirina."

Però si és important tenir aquesta inscripció ben transcrita, ho és tant mateix saber qui són aquests personatges de qui parla. Les úniques notícies que donen els autors que hem vist són referents a la cronologia (segle II en uns, i més concretament època de Trajà en Vives) o a si Tiró era eivissenc o no.

A continuació hem de fer dues consideracions. La primera es refereix als noms.

Els **nomina** Iulius i Sempronius lògicament són molt usats per tota l'extensió de l'imperi romà, però ens fixarem en els **cognomina** Tiro, Gaetulicus i Senecio. **Tiro**, dins l'àmbit hispànic, el trobam repetit almenys a Lusitània i Bètica: Fuente Ovejuna (aquest Tiro pertany a la tribu Quirina), i Cáceres. Gaetulicus el trobem també a Lusitània (tribu Galèria), Granada, Jaén, Dénia i Tortosa. **Senecio** es troba a Lusitània, diversos llocs de la Bètica, Astorga, València, Santiago de Compostela, Empúries, etc., és a dir, pràcticament repartit per tota la geografia hispana, però sobretot a Andalusia.

Aquests fets han induït a pensar que Tiró no era eivissenc, hipòtesi que és reforçada per la tribu Galèria a la qual pertany, que certament no consta que fos instal·lada a les Illes. En canvi no hi ha res que s'oposi que ho fos Seneció, ja que tant el cognom (repartit per tota Hispània) com la tribu (Quirina, a la qual també pertany un altre eivissenc, Luci Oculaci) poden molt bé correspondre a un noble eivissenc.

La segona consideració a fer és el tractament que aquests noms han tingut en les enciclopèdies d'estudis clàssics.

H. Dessau en el seu llibre **Prosopographia Imperii Romani**, editat a Berlín (ed. Reimer) l'any 1897, vol. II, pàg. 217, distingeix dos **Tiro**. El primer (núm. 392) és l'autor d'un testament que després veurem. El segon (núm. 393) és el de la inscripció d'Eivissa i en cita els seus càrrecs de qüestor, tribú i pretor. Anys després, a l'enciclopèdia de Pauly-Wissowa, vol. 10, col. 842, també es fa distinció entre dos **Tiro**. El núm. 510 és l'autor del testament citat i aquí ja es parla d'un cavaller anomenat Semproni Seneció i del procés de Centumcellae que veurem. El núm. 511 és el de la inscripció d'Eivissa i aquí també es parla de Semproni Seneció, però no se'ls identifica, probablement perquè els autors dels articles no són la mateixa persona, és a dir, han estat fets indepen-

dentment i seguint la **Prosopographia** de Dessau. Els autors en qüestió són Stein i Hohl respectivament. El mateix Stein és qui fa l'article corresponent a Semproni Seneció en el volum II, A, col. 1434, que en el núm. 84 explica la història de Seneció segons el procés de Centumcellae citat per Plini i no segons la inscripció d'Eivissa, i diu que era un cavaller romà (römischer Ritter), però no fa constar que aparegui el seu nom a la inscripció eivissenca.

Un testimoni inesperat, la història de la literatura, ens tanca el cicle dels personatges. A la pàg. 744 del segon volum de la **Geschichte der römischen Literatur** de M. Schanz i K. Hossius, parlant de rètors de l'època imperial, amb el núm. 6 es cita Juli Tiró. Podríem pensar que aquest últim testimoni, més que aclarir, embolica la història, però amb

Les escultures i els pedestals originals, abans del seu trasllat al Museu Arqueològic d'Eivissa.

aquestes dades intentarem reconstruir-la.

Es possiblement el professor de la Universitat de Gènova F. della Corte qui primer lliga caps en aquest afer quan tracta en la seua edició dels **Grammatici e Retori** de Suetoni, publicada a Torí l'any 1968, el rètor núm. 41, que és precisament Tiró. Della Corte diu que es tracta del Juli Tiró dels manuscrits i no del M. Tul·li Tiró, llibert de Ciceró, que havia cregut un altre editor de Suetoni, Reifferscheid (comentat àmpliament per Becker al **Neue Jahrbücher für klassische Philologie** de Fleckeisen, 87, Leipzig, 1863, pàgs. 649-51).

Finalment Plini el Jove (Epístoles 6, 31) és qui ens explica part de la història dels dos personatges. Posarem la traducció que nosaltres mateixos n'hem fet. "El tercer dia va començar un procés que va portar moltes discussions i rumors de tota mena. Es va tractar de les clàusules del testament de Juli Tiró, part de les quals constava que eren autèntiques, però es deia que una altra part eren falses. Sota acusació hi havia Semproni Seneció, cavaller romà, i Euritmus, llibert de Cèsar i procurador. Els hereus havien escrit a Cèsar, que era en aquells moments a la Dàcia, demanant-li entre tots que es fes càrrec del procés. I se'n va fer càrrec. Ja de retorn, va fixar el dia, i alguns dels hereus, com per atenció cap a ell, van ometre l'acusació contra Euritmus. L'emperador, però, va deixar anar elegantment aquesta frase: "Ni aquest és Policlet ni jo no sóc tampoc Neró". Però així i tot els va concedir una demora del procés i, passat aquest temps, va disposar-se per a l'audiència. Per part dels hereus s'hi presentaren només dos, els quals varen pregar que, ja que tots havien demanat el retard del judici, fossin obligats a pledejar també tots, o bé que també a ells els fos permès de desistir. Cèsar va parlar amb gran serenitat i amb gran moderació perquè l'advocat de Seneció i Euritmus va dir que si no s'escoltava els seus clients no se'ls deixava del tot lliures de sospita. La seva contesta va ser: "M'inquieta no que les sospites pesin sobre ells. Es sobre mi que cauen." Després es va girar cap a nosaltres: "Epistésate" va dir en grec (és a dir "considereu") "què he de fer jo ara, perquè aqueixos es queixen de no haver estat acusats". A continuació i amb l'assentiment de l'assemblea va ordenar que tots els hereus fossin obligats o bé a continuar el procés o bé que cada un d'ells expliqués amb proves el motiu de no seguir endavant; i si no ho feien així els condemnaria per calúnnia."

Podem proposar per tant una hipòtesi d'història de la relació entre Tiró i Seneció. Gaius Juli Tiró Getúlic, personatge important que havia tingut un **cursus honorum** o carrera política brillant, com ho demostren els càrrecs que

arribà a acomplir (questor, tribú i pretor) va fer també incursions en el camp de la literatura, concretament dins la retòrica, arribant a mereixer ser inclòs en una llista on figura el mateix Quintilià. Aquest home podia perfectament ser originari d'Hispània, com ho admet l'aparició del seu nom a altres llocs d'Hispania, la tribu Galèria i la seua amistat amb Semproni Seneciò. D'altra banda no oblidem que també ho eren Quintilià, el gran retor, i el propi emperador del moment, Trajà.

Que Semproni Seneciò fos originari d'Eivissa no consta enlloc, però sembla que, si ni el nom ni la tribu s'oposen que fos eivissenc, i que, si una inscripció dedicada a un personatge famós que segurament no era d'Eivissa li va dedicar

precisament a Eivissa, totes les dades induïxen a pensar que en tot cas el que caldria demostrar és que no ho fos, eivissenc.

Després de mort Tiró es celebrà el procés descrit per Plini a Centumcellae l'any 107 després de J.C. (any que ens permet amb poc error datar la inscripció) i possiblement després de guanyar el plet, Semproni Seneciò, en testimoni d'agraïment i de perpètua memòria, va encarregar a Itàlia mateix (com sembla indicar-ho el material i l'elegant caràcter epigràfic) la confecció de l'esplèndida làpida que després se n'emportaria a Eivissa perquè fos col·locada a un lloc adequat.

Tenim per tant a Eivissa, col·locada efectivament a un lloc també adequat,

com hauria volgut Semproni Seneciò per al seu amic Tiró, una important inscripció de la qual coneixem ara una mica més la història.

La dosi de fantasia no és excessiva en la reconstrucció dels fets i en tot cas tenim els testimonis antics per, si no ens agrada, refer-la i veure de millorar-la. El nucli, de totes maneres, no creim que pugi canviar gaire.

JAUME JUAN CASTELLÓ

NOTA: En aquest article, escrit entre els anys 1977 i 1978, no es fa referència a la substitució de les inscripcions i estàtues originals del Portal de ses Taules per les rèpliques que des del mes de juny del 1980 hi llueixen.

La crisi del fet arquitectònic i urbanístic a Eivissa i Formentera

per Salvador Roig Planells

L'apreciació dels canvis i conflictes físics o socials que es produeixen a un lloc determinat és assequible a qualsevol espectador atent. Pel seu pensament, passen imatges que, contrastades amb la realitat, apareixen, en la majoria dels casos, al *baül dels records* que tots portam damunt, i constitueixen la visió d'un entorn irrepitible vagament imprès a la nostra retina.

Tot això passa, naturalment, si ens referim a les nostres illes. Són a l'ànim de tots els eivissencs i formenterers els canvis que la nostra societat ha sofert en aquests darrers anys: canvis que s'han fet més evidents últimament, precisament quan han estat més radicals i efectius: canvis que no sols han vingut produïts per les deficiències derivades de l'administració d'anys endarrera, ni per estar immersos en una crisi econòmica i social a nivell nacional i mundial.

S'ha de valorar, també, un cert desencant per l'actuació d'aquells ens de govern que tenim més pròxims, sobretot a nivell municipal.

Naturalment, la problemàtica de l'Arquitectura i l'Urbanisme a Eivissa i Formentera s'ha d'entendre dins el context de la dinàmica econòmica i social d'aquests darrers anys, on el turisme ha estat i continua sent el motor de tot creixement.

Ara bé, hem de pensar que les circumstàncies, lligades al creixement de les illes, han canviat, i aquest creixement no pot continuar sent caòtic i sense una planificació que controli el procés, com fins ara.

L'Arquitectura i l'Urbanisme han estat víctimes d'aquesta situació de manca d'uns criteris racionals que guiassin el creixement de les illes. Moltíssimes construccions han anat apareixent da-

munt l'illa sense uns criteris que guiasin la seua implantació i es va anar desenvolupant una arquitectura nascuda per a servir a aquesta empena irracional.

L'enumeració dels problemes i de les disfuncionalitats que tot això ha provocat podria ser motiu d'un altre article, però, a nivell genèric, les seues conseqüències es reflecteixen en l'abandó i la destrucció del patrimoni cultural, arquitectònic i natural de les nostres illes. Cada vegada anam tirant més terra damunt d'aquelles coses que ensenyam orgullosament i per les quals, en definitiva, ens coneix quasi tota la gent que ve a visitar-nos.

Precisament ara que el planejament dels nostres municipis és en revisió, hem de replantejar-nos la situació per no tornar a caure en uns errors cada vegada més greus i que ens portin a la completa despersonalització i destrucció de tot

